

Grafenauer Ivan, Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1943.

Grafenauer je prvi in edini, ki se pri nas ukvarja z znanstveno raziskavo narodne pesmi. Oprijel se je tega dela kot Jagičev in Murkov učenec, da bi kot literarni zgodovinar »prodril v skrivnostni molk pred reformacijo« (Prim. SJ, IV, str. 15). Izbiral je v prvi vrsti motive, ki so po svojem kulturnohistoričnem ozadju že na prvi pogled dali slutiti ono starost, ki jo je ravno iskal za izpopolnitev svoje literarne zgodovine. Od prve tovrstne študije (1908) do druge (1937) je avtorja zaposljevalo nujnejše delo. Kakor hitro pa je dobil potrební čas, si je z neumorno delavnostjo priboril nove prijeme, nove metode, ki zagotavljajo uspešnost raziskavanju slovenske narodne pesmi. Rodila se je vrsta krajših in daljših študij o naših narodnih baladah: o Lepi Vidi, o romanci Romar sv. Jakoba Komposteljskega, o Zariki in Sončiki, o Brajdiki in Ančiki, o poljski kraljici in še o Mavrih, zamorcih in zamorskih deklicah v slovenski narodni pesmi (DS, 1937—1940). Grafenauer nam je odkril kulturno-zgodovinsko plast — dobo saracenskih ugrabitev (do XII. stoletja) — ki je pustila v naši narodni pesmi številne sledove. Tako nam je s kulturno-zgodovinskega kriterija prvič časovno fiksiral našo narodno pesem z motivi zamorcev — zamorskih deklic — španskih junakov — španskih kraljic v visoki srednji vek, do XIII. stoletja. Ob tem delu se mu je ponudil drug prijem: študij verza naše narodne pesmi; najprej je v vrstičnih zagovorih (ČZW, 32, 1937, str. 278) pokazal, da imamo opravka v onih pesmih, ki jih motivna plat razodeva za naše najstarejše, s posebno pripovedno dolgo vrstico, podobno staronemški. Rodil se je drugi kriterij za presojo starosti naše narodne pesmi: metrično-slogovni. Rezultati obeh so se ujemali in potrdili Grafenauerjevo prizadevanje v tej smeri. Marsikdo, ki je gledal vse to delo z nezaupanjem, kot nadaljevanje stare filološke šole (Jagič, Dragomanov, Veselovskij), ki nima z moderno literarno vedo prav nič zveze, je bil gotovo presenečen, ko nam je Grafenauer ob prvi obljubi večje monografične študije o Lepi Vidi predstavil svojo znanstveno metodo (DS, 1941):

Sintezo metode primerjalne književne zgodovine (motivno-tematske in ritmično-slogovne analize) z geografsko-historično metodo moderne folklore (Krohn, Aarne) ozir. kulturno-historično metodo moderne etnologije (Wilh. Schmidt, Fritz Gräbner). Ta nova, deloma svojevrstna metoda, nam je 15 let po Žigonovih poskusih v DS (1927) osvetlila našo najlepšo narodno balado o Lepi Vidi v popolnoma novi luči in ji zagotovila patriarhalno mesto med našimi epskimi pesmimi.

Pred seboj imam delo, ki vsebuje desetletne napore znanosti, ki jo do danes še nismo poznali. Smatram za svojo dolžnost, ne podajati kritike dela, ki ji za tak posel še nismo dorasli, pač pa opozoriti na vrsto rezultatov, ki jih mora literarni zgodovinar upoštevati.

Knjiga, ki nosi podnaslov »Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi«, je sicer monografično enotna, vendar kljub temu heterogena, ker je to pač prvič, ko nam Grafenauer podaja sintezo vsega svojega dela za narodno pesem. Kot tak premočan heterogenski element, ki bi že po svoji važnosti zahteval zanj vidnejšega mesta, vidim v petem poglavju razpravo (od str. 130 do 172) o pripovedni dolgi vrstici. Gre tu za najnovejše odkritje naše najstarejše nam še dosegljive pesemske oblike naše narodne pesmi. In ne samo slovenske! Grafenauerjevo primerjalno gradivo nas vodi še dalje, do slovanske in do indoevropske skupnosti tega baladnega verza, ki se je ostvaril ob svojskem ritmu zateglega petja. Baladna dolga vrstica, ki ji ni mogoče priti do živega z zlogovno metriko, je brez rime in jo deli odmor v dve polovici; vsako polovico sestavljata dva ritmično poudarjena pojma, ki sta nosilca one baladne telegramske in lapidarnosti, ki jo je že Žigon začutil v Prešernovi predlogi Lepe Vide. Skupni izvor te ritmike, ki jo je 1937. l. Grafenauer prvič zasledil v naših najstarejših vražnih izrekih zagovorov (ČZN, 32, str. 278) in v inačicah Lepe Vide (DS, 1937, str. 235), je iskal najprej v staro-

germanski epski dolgi vrstici, sestavljeni prav tako iz dveh polovic, ki imata vsaka spet po dva miselna poudarka in sta povezani z aliteracijo. Danes pa se je avtorju ob obširni kompoziciji porodil nov sklep. Zasledil je bolj ali manj ohranjene ostanke tega ritma poudarjenih pojmov ne le v slovenskih najstarejših baladah, v naši alpski poskočnici in v kajkovskem dvanajstercu. Celo Brižinski spomeniki mu kažejo ohranjene odstavke z dvodelno dolgo vrstico. Ob nadaljnjem primerjanju s starorusko epiko, s hrvatsko-srbsko-bolgarskim desetercem in bugaršticami, z ukrajinskimi prakulturnimi kolednicami, z aoidskimi pesmimi starih Grkov in celo s Homerjevim heksametrom, kjer je povsod našel očitne sledove te dolge vrstice, mu je kar samo ob sebi postalo jasno,

da dvodelna dolga vrstica najstarejših slovenskih narodnih pesmi ni izposojena od drugod, ampak da je starega, domačega izvora,

da starogermanska aliteracijska dolga vrstica v Evropi ni edina narodna pesemska vrstica, ki ima ista ritmična načela kakor slovenska pripovedna dolga vrstica, da sega torej pripovedna dolga vrstica dalje nazaj kakor stiki med Slovenci in Nemci,

da je pripovedna dolga vrstica edina doslej ugotovljena pesemska oblika najstarejše naše narodne poezije, ki je živela do konca XII. stoletja. Od tu dalje zamenjuje ritmiko smiselno poudarjenih besed — ritmika poudarjenih besednih zlogov in pod vplivom cerkvene pesmi še nova pesemska oblika rimanih ali asoniranih vrstic.

Od tod važnost kriterija dolge pripovedne vrstice za določanje starosti naše narodne pesmi.

Praden je avtor mogel pristopiti k reševanju postavljene naloge, je zahtevala posebne osvetlitve Smoletova inačica Lepe Vide. Drugo poglavje (str. 25 do 44) prinaša razrešitev več vprašanj, ki jih doslej prešernoslovje še ni rešilo.

Prvič: Smoletova inačica Lepe Vide, ki jo danes poznamo le po neznančevem prepisu »Od Vide« in za katero je do danes veljala le splošna oznaka »kranjska«, — ima za svojo domovino Dolenjsko, po nujnosti zunanjih in notranjih razlogov pa še natančneje: bližino kočevskega ozemlja.

Drugič: Neohranjena Smoletova Lepa Vida, ki jo je imel Prešeren za predlogo svoji prepesnitvi (KČ, III), ni originalen Smoletov zapis. Smoletove življenjske okoliščine v letih 1820—1832 so take, da po vsej verjetnosti dopuščajo etnografsko aktivnost v odseku 1821—1824. V tem času pa bržkone Smole ni šel na Kočevsko zapisovat inačice »Od Vide«, ki jo je imel že zapisano njegov znanec Rudež in si jo je lahko prepisal. Gre torej za Rudežev originalen zapis in Smoletov prepis, ki pa sta oba izgubljena.

Tretjič: Po Korytkovem pričevanju v »Ost und West« (24. jun. 1838) pa izhaja Rudeževa zbirka narodnih pesmi iz časa pred Vodnikovo smrtjo. Potemtakem je dolenjska inačica »Od Vide« zapisana pred 1819.

Četrtrič: Ko je Prešeren ustvaril »Pesem od Lepe Vide« (KČ, III), je imel pred seboj Smoletov prepis »Od Vide«, ki je bil takrat v Kastelčevih rokah. (Grafenauer postavlja izročitev Smoletove zbirke Kastelicu v čas od druge polovice aprila dalje, a z gotovostjo v mesec majnik in pred Čopovo rabo v prvih junijskih dneh 1832. leta). Ko pa je Prešeren za Korytka prirejal Lepo Vido v njeni boljši prvotnejši obliki (Prešernovo pismo Vrazu 19. jul. 1838), kot je danes ohranjena v CR II., pa ni imel pred seboj kake nove variante Lepe Vide (Kidričeva trditev v Prešernu II, str. 374), ampak Smoletov prepis Rudeževega zapisa in neznančev prepis Smoletovega prepisa »Od Vide« (ohranjen v pripravljalnem rokopisu Korytkovega zbornika). Vse Grafenauerjevo dokazovanje sloni na primerjanju verza in točnosti Prešernovega in neznančevega prepisa glede na zakonitost pripovedne dolge vrstice. Prešeren bistva stare slovenske pesemske vrstice ni poznal, je pa čutil njen značilni ritem in lapidarni slog, — zato v svojem prepisu ni dopuščal zmaličenosti starih dolgih vrstic, kot jih izkazuje neznančev prepis.

Prva, druga in tretja ugotovitev drže tudi za »Rošlina in Vojanka«.

7. de Courtenayeva zmaličena otroška pripovedka o Lepi Vidi iz Rezije izpred 1895, se uvrščajo v skupino albanskih, kalabrijskih, sicilskih in kočevskih inačic. Glede na motivno različnost pa moremo vse gradivo zaobseči v treh tipih:

tragični tip — s skokom v morje — od slovenskih 1—2,
elegični tip — Lepa Vida postane dojilja španskega kraljiča — od slov. 3,
gorenjski tip — s povratkom Vide domov — 4 in 5.

Po tej shemi prinaša III. poglavje kritičen ponatis vsega gradiva. Tuje jezične inačice so opremljene s prevodi.

Na koncu poglavja o pripovedni dolgi vrstici (V.) Grafenauer že objavlja prve sadove ritmično-slogovne analize slovenskih variant. Procentualno, po številu ohranjenih pripovednih dolgih vrstic, se nam pokaže, da sta tragični in elegični tip (100, 85, 80,7, 72,7%) ohranjena izpred XIII. stoletja in da je gorenjski inačični tip mlajši od XII. stoletja.

Za določitev starejše razvojne plasti od XIII. stoletja je pa Grafenauer uporabil druge kriterije svoje metode. Motivno komparativna analiza, zaobsežena v osmih poglavjih (od 173. do 371. str.), v kateri uporablja avtor najobširnejšo primerjalno gradivo, razbira posamične motive, izloča one, ki ne prihajajo v poštev, ugotavlja njih medsebojne odvisnosti, vire, domovino in njihovo kronologijo in jih naposled uvršča v mozaik, ki šele ob koncu dobiva svojo zaključenost. Tako si slede naslednje ugotovitve: Albansko-italske inačice veže z našimi ihanskimi zaključni skok v morje (VI. pogl.), ki ga moremo slediti preko pesmi o ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku in preko tragične balade o otmici prav do vira v prvotni legendi o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe (VII. pogl.). Motiv pogovora s soncem in mesecem, toliko značilen za naš elegični tip, ima svoj izvor v baladah o mladi vdovi, ki jo svojci ločijo od njenega dojenca, in kaže še osnove indoevropskega družinskega prava (VIII. pogl.). Bolj zamotano je vprašanje o motivu zvabitve na ladjo. V dvojni obliki: z dragocenim blagom in z zdravilom se skriva dvojno kulturno-historično okolje, v katerem je mogel zrasti motiv. Obe obliki vsebuje predvsem novelistični ep Rother (ok. 1150), ki nam s tem nudi važno časovno točko za fiksacijo post quem non. Glede prve oblike sklepa Grafenauer na neko prvotno predhodnico sicilske pripovedke, nastale v vzhodnem, mediteranskem ozemlju. Druga oblika: ugrabitve z zdravilom, je starobalkanska in eksistira že v XI. stoletju. V Rotherja sta prišli obe obliki po posredovanju velikih političnih valovanj, povzročenih po križarskih vojskah (IX., X., XI. pogl.).

Tako nas Grafenauer korak za korakom vodi proti končni sintezi raziskovanja, ki jo sistematično podajata zadnji dve poglavji:

Tragični baladni tip »Zvijačne ugrabitve mlade žene matere po neverniku, pomorskem trgovcu plenilcu« z motivom zvabitve z zdravilom za bolnega otroka, prvotno uspavalnim sredstvom bizantskega kulturnega kroga, je nastal po etnološki razširjenosti sodeč, v zahodnih pokrajinah Balkanskega polotoka. Preprosto ljudsko okolje, v katero je balada postavljena, govori za to, da se je razvila med slovanskim prebivalstvom. Čas: XI. stoletje.

Elegični baladni tip, ki je razširjen s pogovorom s Soncem, je po pripovedni dolgi vrstici sodeč nastal še v XII. stol. Ob prelomu XII./XIII. stol. se je razvil iz njega slovenski dolenjski inačični tip.

V XIII. stol. se je začel razkroj tragičnega obrazca s pogovorom s Soncem po vplivih drugih baladnih motivov. Proti koncu XIII. stoletja je mogel nastati že praobrazec kroparske skupine gorenjskega tipa, nekako v začetku XIV. stol. pa praobrazec kraško-kočevske skupine.

Zadnje poglavje je posvečeno tekstno kritični obnovi glavnih predhodnic in najstarejših tipov slovenske Lepe Vide.

Na tem mestu ni mogoče zajeti vseh rezultatov, ki jih prinaša Grafenauerjeva knjiga. Avtor je svoje ogromno znanstveno delo, ki ga je opravil, postavil na tako široko bazo, da se na številnih straneh bavi s problemi, ki bodo prven-

stveno zanimali tujega znanstvenika, ko bo študiral svoje narodne pesmi. Levji delež med temi ima poleg italijanske zlasti še nemška znanost, ki mimo ugotovitev o Rotherju in nekaterih narodnih pesmih (glej strani 225, 340!) ne bo mogla iti. Da pa se je Grafenauerju delo v toliki meri posrečilo, imajo ne male zasluge vsi, ki so se zadnja leta s toliko skrbjo bavili s problemom Lepe Vide, zlasti pa še France Marolt (opozarjam na dialektično in folklorno točno zabeleženo gradivo, na katerega se znanstvenik lahko popolnoma zanese! Dragocen je njegov koreografski načrt plesa »Sprelepe Vide«). Njegova glasbeno-folklorna avtoriteta je marsikje Grafenauerjeve hipoteze potrdila. Tako sintezo Grafenauerjevega in Maroltovega dela je treba videti v poglavju o pripovedni dolgi vrstici.

Dejstvo, da Grafenauer zajema v svoji knjigi problematiko motivne skupine, ki jo moremo slediti po vsej evropski celini in še preko nje, utira delu pot v znanost evropskega okvira. Pri vsem tem ima pa eno slabost: to je matone, za laika skoraj nedostopno delo. Grafenauer je svojo razpravo dvignil na tako znanstveno ravén, da jo bo le malokdo prijel v roke. Marsikatera poglavja, zlasti VI. do XII., postanejo zaradi silne zapletenosti gradiva jasna šele po ponovnem natančnem študiju. Zato pa je nujno potrebno, da se izsledki tako bogate študije, ki je sicer zapisana sterilni usodi vseh edicij znanstvenih Akademij, v dostopnejši obliki popularizirajo v okviru naše literarne zgodovine in narodopisja.

Lenček Rado.

Dr. Vladimir Murko, Denar, Ljubljana, 1. september 1943. Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica »Svet«, letnik I, št. 1, str. 171.

Ni lahko pisati tako imenovana poljudnoznanstvena dela, če pod to oznako razumevamo taka samostojna dela, ki sicer razvijajo znanstvena spoznanja o zadevnem predmetu, vendar pa skušajo biti tako podana, da jih more s primerno lahkoto razumeti tudi človek, ki se z dotično panogo znanstva ali pa z znanstvom sploh ne peča. Ako s tega sodila motrimo novo knjigo plodovitega gospodarskega pisatelja prof. dr. V. Murka o denarju, bi mogli reči, da se je pisec trudil poljudnoznanstveni ideal razpravljanja čim bolj doseči. Ako ga ni v celoti dosegel, je to v znatni meri pripisati tudi dejstvu, da na področju gospodarskih ved nimamo še dovolj ustaljenega in populariziranega enotnega izrazoslovja. Ni čuda. Saj to težavo občutijo povsod po svetu, kakor so to ugotovili na mednarodnem kongresu gospodarskih ved v Parizu leta 1937., ko so sklenili temu odpomoči s pripravo mednarodnega, za vse ekonomiste moralno obveznega enotnega slovarja gospodarskih pojmov in izrazoslovja, ki ga pa do danes še ni. Dokler ga ni, si morajo posamezni gospodarski pisci, posebno pri nas, kjer je gospodarska književnost še zelo pičila in gospodarska izobrazba sorazmerno malo razširjena, gospodarsko izrazoslovje šele ostvarjati in seveda večino strokovnih pojmov sproti razlagati in ponazarjati. Tako trpi enostavnost podajanja in se obtežuje slog, ali pa se v nasprotnem primeru tvega razumljivost, kar se v M. knjigi izmenoma oboje na več mestih neprijetno občuti.

Glede znanstvenega pomena M. knjige bi bilo najprej omeniti, da moti prenatrpanost s slikami, katerih mnoge bi tudi brez škode za poljudno privlačnost knjige lahko izostale (n. pr. sl. 4, 38, 110, 146, 149, 165 itd.). Iz predgovora M. knjige ni razvidno, kateri glavni namen je avtor svojemu delu o denarju postavil: ali je hotel obdelati bolj zgodovinske zanimivosti ter tehnične in konvencionalne značilnosti denarnega pojava, ali pa je nameraval podati predvsem narodno-gospodarski prikaz o denarju. Iz dela samega bi sklepal, da si avtor tega vprašanja ni alternativno postavil, marveč je svoje delo spisal brez posebnega poudarka na razlikovanju teh dveh vidikov, vendar tako, da dejansko prevladuje bolj zgodovinsko, zunanje-tehnično in konvencionalno pripovedovanje o denarju. To je še poudarjeno s poglavji o najdiščih in pridobivanju zlatih kovin, o napravljanju lažnega denarja in o numizmatiki. Če upoštevamo gospodarsko-znanstveni vidik, imam občutek, da je v knjigi le preveč zgodovinskega pripovedovanja, ki se razblinja v najrazličnejših podrobnostih, dočim je n. pr. o Lawovi emisijski banki in o francoskih asignatih, posebno pa o najnovejši predvojni denarni zgodovini očitno premalo povedanega in razloženega.